

Még egyszer Ottlikről

TANDORI DEZSŐ

1938-ban született Budapesten. Költő, író, műfordító. Legutóbbi írását 2007. 11. számunkban közzöltük.

¹Fűzfa Balázs:

„...sem azé, aki fut”.

Irodalomtörténeti füzetek,
Argumentum,
Budapest, 2006.

Ha a kötelező bevezetőt szabadon leszámítjuk — helytörténet, köszönetek, méltatások stb. —, Fűzfa Balázs könyve¹ túlnövi a tudományos disszertáció jelentőségét, lévén hogy anyaga ilyesmi volt, ha jól értem, és érdemben szól hozzá az Ottlik-disputát meghaladva is valamihez. Nevezetesen: konfrontáltatja egy nem jelentéktelen alapanyagon a régebbi és az újabb irodalomszemlélet, az elemzés lehetőségeit, s ha akaratlanul, kénytelenül, tárgyilagosságában valamicskét a modernebbnek tételezett irodalomtudományt erősítené is, feltétlenül elismerő bölintásokat kaphat egy magamfajta „kövültebb” illetőtől.

Ellenben itt nem főhajtásokról lesz szó, hanem igen konkrét kérdésekről; és ha előrebocsátom, hogy a disszertációt a magam mércéjén magam is kiválóval „engedem át”, elmondtam minden szívbeli dicséretet, és a továbbiakban főként csak vacakolni fogok: az *Ottlik-vedutának* sem a megünneplésére vállalkoztam annak idején. És el nem dönthetem, a két kötet közül melyik áll közelebb a szívemhez. A haszonértékelő agyamhoz feltétlenül Fűzfa Balázs könyve. Nem alkotói művet értékelek benne, hiszen úgy a „Veduta” a különb, hanem örvendetesnek tartom: a) a többféle irodalomszemlélet ütköztetését; b) Ottlik megérteni vágyó bemutatását; c) az alapos, jószívű, jó értelmű munkát.

Mivel a művet „centire” elolvastam, hagyatkozhatom ilyes friss emlékeimre. Fűzfa Balázs nem megengedőleg értékeli Ottlikot egy hagyományos irodalomszemlélet megtestesítőjeként (vagy: ilyenként), és nem állítja azt sem, hogy bármely szöveg, bármiféle alkotói szándék bemérhető érték volna a dolgot nem jól érintő felfogás kategóriáival. Magam sem akarom ezen ürüggyel azt állítani, hogy íme, vannak olyan textusok, sőt, alkotók, akik a viszonylag formalista, magukat mégis szövegközpontú irodalmi elemző-elméleteknek tartó... hm... filozófiai hajlamok igényeinek megfelelnek. Hiszen Ottlik középponti műve, mondhatni, a kedves és kiváló erényeket felvonultató *Próza*, az általam inkább Ottlik-féle neveltetésem révén jelentékenynek tartható *Hajnali háztetők*, a végképp nem a *Buda* rovására joggal felmagasztalható *Iskola a határon* szerintem egyetlen másodpercre sem lehet(ne) a strukturalista, a posztmodernista stb. irodalmi elemzés alkalmas anyaga; ahogyan Poe, Bierce, Dosztojevszkij, Martin du Gard, Apollinaire etc. munkássága sem. Ami nem baj. Ahogy Paul de Mant idézi Fűzfa a metafora dolgában (tárgyilagosan a tárgyila-

gos szöveget), megkockáztatom, nemcsak az vitatható (lásd de Man), hogy a metafora a gondolkodás pluszterméke, vagy hogy a már a „metaforizmus” által befolyásolt, ontológiailag nem tiszta típusú fogalmi — és hajlami! — gondolkodás velejárója-e netán... Ki a mondatból: van-e joga olyan gyanúnak, hogy a poszt-modernista, netán poszt-posztmodernista irodalmi elemzés megtermi azokat a műveket, az alkotók befolyásolt hajlandósága alapján, melyek az általam így nevezett elméletiséget... brr... vissza-igazolják? Ottlik (Poe, Bierce, Dosztojevszkij stb.) életműve semmiképp sem tesz ilyet. Ekképpen a Fűzfa-könyv nagyobbik részének létjogát meg lehetne kérdőjelezni. Lévén hogy alcíme ez: „Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében.” Bár a hagyomány és a prózapoétika az én szememben nagyon egybeesik, a recepció kérdése meg a könyvön pompásan végigvonul. S egyáltalán nem mondtam azt, hogy a kötet egyetlen oldalának létjogát is kérdésessé teszem; mondtam annyit csupán, hogy Ottlik, bármily fontos eszköze volt is néhány rétegek, szellemi jellegek, „illetők” titkos vagy nyílt ellenállási mozgalmának, semmiképp sem tekinthető már sorakozó-jelszónak, lobogónak, rövidebben, jól nem használható oly célra, amelyre nem való.

Meghagyom rejtélynek, a *Továbbélők* fás karalábéja után hogyan alakult hirtelen „zseniálissá” az *Iskola*-regény; hagyom egyéni véleményemnek, hogy ha Ottlik a maga által kedvelt irodalmi modernség helyetti mondenitás (Hunyady, Waugh, Maugham, Fitzgerald) írója lett volna, kevesebbet jelentene-e számomra... igazán az ötvenes évek végétől vagyok okadatolt rajongója, érteni-vágyója, olvasója az *Iskola a határon* című furcsán példátlan remekműnek... hagyom egyéni véleményeimet, és inkább Fűzfát magasztalom azért, hogy bár nem életkor szerinti benső élménye e nagy regény minden rétege, képes teljes tárgyilagossággal végigvinni az íme, mégis lehető. Többféleképpen tekinteni a — gondolom — mégis mai szemléletű bírálók elé terjesztett tudósi műben az Ottlik-lényegre.

A *Buda*-értékelés is fontos kérdés itt. (Nem akarok fás karalábé lenni magam azzal, hogy a tanulmánykötetet tudósilag ismertetem; minden helye tanulságos, sok pontja kiváló.) Fűzfa Balázs sem tekinti sikerült műnek a *Buda* címűt. Hogy alkalmasint ígéretemhez hű legyek, illetve hogy műfajelméleti kérdéssé tegyem a magam alapkérdését, kifejtem nem túl egyéni, mégis „intim” ismeretekre alapozó nézeteimet, utoljára (mondom patetikusan) az Ottlik-életműről. Fűzfa Balázs munkája iránti tisztelem jeléül, jeléül annak, hogy milyen példásan, az ihletettséghoz sokszor közel járó tudósi alkotásról van itt szó. Másokra hagyom (lévén hogy magam is „közzsereplője” vagyok, Esterházyval, Balassával stb. együtt) a dolognak Fűzfa szerinti belső értelmezéssorolását, korrekcióit.

Az Ottlik-vita durvább, jószerint reklámértékű része, alkalmasint s remélhetően, lezajlott. Nagy kérdés, hogy valóban az *Iskola a határon* lehet-e a (holtverseny nélküli) legnagyobb magyar regénynek minősíthető *kezdemény* az utolsó harminc (ma már szűkösen ötven) évből. Tarthatatlan állítás lenne részemről az a többször megkockáztatott sejtés (ah, Cantor és Gödel... igazi matematikusok is... csak „sejtésekkel” dolgoztak, eredményüket tekintve; kontinuum és társaik), hogy az utóbbi évtizedek magyar prózairodalmának Mándy volt a legkiforrottabban prózaírói, Mészöly a leginkább nemes világfilozófiára vágyó, Szentkuthy a világfilozófiát idején el is érő, Ottlik a legszemélyesebben összetett alakja, a legfinomabb. Ebbe a finomságba „bukott bele” teljesség-igényével. Mármost végül.

A teljességig hatolni vágyó igény visszahanyatlásával. A méltányosság-vágygal. Meggyőződésem, hogy a *Buda* nem Ottlik képességeinek hiányai által (okán) lett csonka, kavarcos munka. Műfajelmélet: kitaláció-e a regény; tudásmegírás, dokumentáció tehát? Ottlik a *Buda* lapjain nem nézhetett semmi újabb életrészletére ugyanazzal a kíméletlenül szerető szemmel, amellyel (ahogy) az *Iskola*-regény matériáját, szereplőit, ott szerencsétlenül festővé tett önmagát nézte. De: meg kellett volna írnia feleségét? (akinek neve nem Márta); irodalmi nézeteit? (melyek nem festői hablatyolások); baráti körét? ahol Rónay Györgyöt például így hívták, „a Jóisten”, mert hogy mindent tud; jó, Rónay kiváló irodalmár volt. Meg kellett volna írnia, mit gondolt fiatalabb barátairól azon túl, hogy jó volt hozzájuk (hozzánk), tapintatosabb volt velük (velünk), mint az életben máskülönben? Meg kellett volna írnia, miért nem írt tovább úgy istenigazából a nagyregény után. Nem lett volna szabad olyan hibába esnie, maga vétken, mint amibe (akaratlan, de csak nézzük meg, kik hiányoznak a kiváló *Szabadkikötő* lapjairól, kényszerűen, figyelembe nem vett öröknagyok!) Kosztolányi; vallania kellett volna arról, hogy — legalább! — egyenértékű neki a matematikai gondolkodás és az irodalmi... megjegyzem, aktív bridzsjátékosnak Ottlik nem volt „nagy sportoló”, ő az elméleti bridzs meghaladhatatlanja volt „csak” stb. Rengeteg dolgot — titkot — a sírba vitt, gondolom, ezért az én e. p. barátom igénye, hogy egy ilyen nagyságról mindent tudnunk kell, amit csak lehet(ne), alighanem teljesületlen marad. (Hogy különben is jogos-e...?) Fűzfá Balázs, később jöttsége okán, a legtöbb szempontot nem is ismerheti. Munkája így értékelhető még többre. De nem adhat teljes Ottlik-képet. S így van „kimondhatatlan jól... ami van” (Pilinszky).

S jól tette hát, hogy — s nem is tehetett volna másképp, ismétlem — a maiasabb irodalmi nézetek szerint kezelte Ottlikot (hagyományosság örvén is). Nem hiszem, hogy sokan fognak egyetérteni velem, mégis azt mondom, Ottlik a lélek igazi költője volt (többször elmondtam: nem értek egyet Lengyel Balázsék

véleményével, hogy Ottlik a poézishez ne értett volna, mármint úgy, ahogyan igazán érdemes.) Rövidre fogva, ma már nem sokat számító fogalommal szólva: igazi gentlemen volt Ottlik. Így nem írta „ki” felesége történetét; barátságainak viszontagságait; véleményét az irodalom kicsinyes históriájáról... a *Buda* lapjain inkább a legendás albatroszként bukdácsolt, saját nagy tett után lezuhanva a wittgensteininek aposztrofált magasokból. Semmi Wittgenstein! Nem „több” a meg nem írt (jó) szó, mű a meg nem írtnál. De igenis nem mindent lehet megírni. Ottlik ennek áldozata lett. Sokan sejtettük, így lesz. (Mészöly is, bocsánat, magam is.) Az *Iskola*-nyíltság után a további élet eseményeiről, hogyan tovább? Nem hittük volna Ottliktól/ról. Aki nem „Bébé” (Bardot, Balatonboglár), hanem Cipi volt. Nem „Cipi bácsi” stb., Cipi. Drága öregem, Cipi, teszem hozzá könnyeim hályogán át, voltál egy *touch of a poet!* Világunkhoz (mi az?) kicsit talán túl okos, közben méltányos.

Így nagyon magányos. De ezt fájó szívvel-kézzel: hagyom. S mivel ez nem kritika volt, azaz... nézzük másképp. Tehát.

Hogy ügyem ilyen romantikus ne legyen — bár olvastam romantikát is, Maarten Doorman kiváló könyvét, *A romantikus rend* címűt (Typotex, egyebütt írok róla még), valamint így-úgy metaforizmus kérdéséhez is (ugyanaz a kiadó) —, mi több, Ottlik úriemberi mivoltának dupla hangsúlyozásával ne végződjék, hozzáteszem: nálam viszonylag hosszúnak számító ideje, két hete nem írtam gépbe semmit, amaz érdektelen ténykörülmenyen kívül, hogy mindkét kezem jócskán sérült (maradandóan?), főleg azért nem, mert „magambanézással” s ily jegyzeteléssel, valamint Fűzfa Balázs ebben igencsak sokat ihlető könyvével foglalkoztam, megtoldom hát mindezt azzal az Ottlik által (nálam) nyilván nem helyeselt... pardon, erre a magyarban nincs ilyen igeidős igemód, azzal a tanulsággal tehát, melyet Ottlik sajátosan az én esetemben nem helyeselt, nem javallott volna (orvoshoz zavarna inkább!), vagyis hogy ha tehetném, magam sem szólnék hozzá többé önkifejezéses írással („sajáttal”) a világnak s irodalmának helyzetéhez, állapotához, dolgához, lett légyen, ahogy van, maradjon vagy változzék, ahogy kell neki, óhajtja, teheti, én végre ezt mind úgyszintén hagyhassam békén. Nem lenne hőbb vágyam ennél. De már nem is Wittgenstein- vagy Ottlik-féle alapokon. Nézzük végre másképpen is! Elmozdulva.